

MUZEOLŠKI SUSRETI GRAZ — ZAGREB

PROJEKT SURADNJE HRVATSKIH I AUSTRIJSKIH STUDENATA REZULTIRAO USPJEŠNOM IZLOŽBOM

TEA RIHTAR □ Zagreb

IM 39 (1-4) 2008.
POGLEDI, DOGAĐAJI, ISKUSTVA
VIEWS, EXPERIENCES, EVENTS

sl.1.-2. Izjava portugalskog pisca Fernanda A. Pessoa s odabranim slikama.

Zajednički austrijsko-hrvatski istraživački projekt, u kojemu je austrijske studente povijesti predvodila dr. sc. Ullrike Tischler, profesorica Instituta za povijest jugoistočne Europe sa Sveučilišta Karl-Franzens u Grazu, a studente muzeologije Filozofskog fakulteta u Zagrebu gost predavač prof. Nikola Albaneže, rezultirao je uspješnom izložbom pod nazivom *FEZtgefahren* (*Zavrzlame iz svakodnevice Istanbula i Soluna*). Izložba prikazuje specifičnosti međusobnog odnosa Grka i Turaka – kako u Istanbulu, tako i u Solunu – odnosa koji se odražavaju u svakidašnjem životu tih gradova i njihovih stanovnika.

Prisjetimo li se zajedničke prošlosti, nije potrebno mnogo asocijacija da se sjetimo i međusobne kulturne povezanosti gradova srednjoeuropskoga kulturnog ozračja kao što su Graz, Beč ili Zagreb. Tijekom vremena ta je povezanost oslabjela zbog različitih promjena, a i kulturološka se razmjena smanjila. Međutim, projektima kao što su hvalje vrijedna suradnja Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Sveučilišta u Grazu, za koji su zaslužni prof. dr. sc. Žarka Vujić i prof. Nikola Albaneže s Filozofskog fakulteta u Zagrebu te prof. Ullrike Tischler sa Sveučilišta u Grazu, iznova se povezuju mlade intelektualne snage dviju zemalja, čija je povijest u mnogočemu isprepletana.

Projekt je vrlo važan sa stajališta praktične primjene muzeoloških znanja koja studenti stječu tijekom studija muzeologije na Filozofskom fakultetu. Tom prilikom većina je studenata prvi put sudjelovala u pripremi izložbe i u praksi iskušala znanja što su ih tijekom semestra usvojili na predavanjima u sklopu kolegija Muzejske izložbe. Potrebno je naglasiti i drugu, po značenju nikako manju prednost takve suradnje, a to je činjenica da je napravljen korak u pravom smjeru kako bi se nadoknadio ono što obično nedostaje stručnjacima osnovnih disciplina koji se, iako posjeduju široko znanje o materijalu za izlaganje, ne snalaze u prezentaciji tog materijala publici. Bez pravog shvaćanja potrebe korisnikâ i njihove točke gledišta, uz nepoznavanje izložbenih tehnika, znanstveniku se pri reali-

zaciji izložbe lako može dogoditi da izložba bude nerazumljiva, a time običnom posjetitelju i nezanimljiva. Isključivo znanstveni diskurs može privući samo kolege iz struke, no možemo se složiti da muzeji i baštinske institucije suvremenog doba ne teže tom cilju. Zadaća muzeologije jest da približi i na pravi način prenese znanje, informacije, ideje i naslijeđe cijeloj populaciji, kako bismo s trunkom mudrosti koju su stekli naši prethodnici uljepšali i poboljšali svoj život i ostvarili kvalitetniju budućnost.

Sastavni dio projekta pod nazivom *Pitanje otomanskog naslijeđa u grčkoj i turskoj povijesti* bilo je i povijesno istraživanje koje su studenti povijesti proveli vođeni profesoricom Tischler, no unatoč obradi takve teme, cilj izložbe kao praktičnog dijela projekta nije bilo taksativno poučavanje o povijesnim činjenicama, već stvaranje slike o atmosferi tijekom određenoga burnog razdoblja povijesti u Istanbulu i Solunu, te senzibilizacija posjetitelja prema tragičnim događajima koji su se u to vrijeme zbili.

Realizaciji izložbe prethodio je ciklus od tri predavanja na kojima su studenti povijesti u Grazu upoznali pregled muzeoloških teorija, s naglaskom na muzejskim izložbama. Na radionicama u sklopu predavanja uvedeni su u praksu izložbene vizualizacije, u slijedu od koncepta preko sinopsisa do scenarija. Kao primjeri poslužili su postavi nekoliko izložbi održanih u Zagrebu, primjerice *Koje dobre šuže i Sjedeći na zelenom zlatu, stolice iz Finske* postavljene u Etnografskome muzeju, *Iskorak Vladimira Turine*, postavljen u Muzeju grada Zagreba, ili pak *Simbol Boga i kralja, prvi europski vladari*, odnosno *Novija sakralna umjetnost u Hrvatskoj*, postavljene u Galeriji Klovićevi dvori. Na njihovim su primjerima prezentacijom izložene tehnike i rješenja kojima su se autori izložbi poslužili kako bi uprizorili koncepte i ideje zadane temom.

U skromnim mogućnostima prostora što ga je za potrebe izložbe mogla ustupiti Sveučilišna knjižnica u Grazu do izražaja su došle ideje autora izložbe koji se s ograničenim sredstvima tako dobro snašao da ni jezična barijera nije bila prepreka shvaćanju poruka koje nam ta povijesno-kulturna tema prenosi izložbom. Izazov je bila kompleksna tema koja sadržava konfliktna, i danas aktualna pitanja suživota Grka i Turaka, te pitanje same vizualizacije zadanih konceptata. Postojao je problem dostupnosti i odabira predmeta kojima bi se na dostojan način mogle prezentirati dotične zajednice. Odabir je zahvatio mnoga područja (fotografiju, arhitekturu, povijest, književnost...) kako bi se na što bolji način predstavila tako raznorodna zajednica. Suvenir, fotografije, razglednice i osobni predmeti poslužili su kao simboli za prikaz sudbina samo ponekih sudionika tragičnog izgnanstva, kako bi individualizacijom pojedine žrtve lakše probudili suosjećanje promatrača. Od zemljovida, fotografija, zastava, knjiga, plakata, suvenira, čak i karikatura, uporabnih predmeta, hamajlija i krunica kojima su se podjednako koristili i Grci i Turci, unutar zadanog prostora vitrina koje bi svojim dimenzijama mogle biti makete – predlošci za izložbenu realizaciju u većem prostoru, stvoren je niz asocijacija vizualnih simbola koji su ispričali priču o tim burnim i emocijama nabijenim razdobljima. Tako telefon uz razbijeno posuđe čak i promatraču neupućenome u temu može sugerirati da je riječ o prekidu nekih veza i komunikacije.

Tema je podijeljena na četiri veće cjeline, od kojih svaka obrađuje određeno razdoblje, odnosno povijesne događaje koji su se zbili. Kako bi se što slikovitije prikazalo ono što se događalo, upotrijebljene su četiri izreke koje sumiraju karakter stanja i ozračja. Kako bi se napravila vizualna distinkcija i postigla prepoznatljivost između artefakata grčkog odnosno turskog podrijetla, za podlogu izložbenom materijalu iskorištene su boje zastava tih dviju država – plava za Grčku i crvena za Tursku, tako da se već na prvi pogled na vitrinu može naslutiti čija se *strana priče* u njoj obrađuje.

Prvo razdoblje: Osveščivanje (od 1870. do kraja Osmanskog Carstva)

Ne osjeti slobodu onaj tko nije živio pod stegom. (Die Freiheit spürt nicht, wer niemals unter Zwang gelebt hat.)

Izjava portugalskog pisca Fernanda A. Pessoa s odabranim slikama (prikazi iznad vitrina) najbolje pokazuje stanje u Solunu i Istanbulu uoči Prvoga svjetskog rat. Solun je u to vrijeme bio multietnički grad u kojemu je bilo zastupljeno više religija i u kojemu se govorilo više jezika. Izgonom pravoslavnog stanovništva s područja Male Azije i Crnog mora u Solun te Turaka iz Soluna u vrijeme grčko-turskog rata grad je doživio pretvorbu iz turskoga u grčki. Jedan od najočitijih prikaza te promjene izrečen izložbenim jezikom jest oboreni turski polumjesec i zvijezda, pokraj kojih uzdignuto stoji križ, znak kršćanskih Grka.

U Istanbulu su u tom razdoblju postojale prisutne dvije političke struje – progresivni Turci, koji su Tursku vidjeli u granicama Anatolije, nasuprot konzervativnim snagama starih Turaka, koji su bili pristaše ulaska Turske u Prvi svjetski rat na strani najvjernije zemlje saveznice – Njemačke, što je bilo rješenje tadašnjih ekonomskih i društvenih problema.

Drugo razdoblje: Socijalni, kulturni i demografski obrati (od 1922. do 1950-ih)

Kada razbijaš nečije ideale, imaj na umu da su to njegovi bogovi. (Wenn du Götzen zerschlägst einem andern, bedenke, es sind ihm Götter.)

Izjava njemačkog književnika Emila Götta odnosi se na karikaturu (sl. 3.) objavljenu u satiričkom časopisu *Aydede* 1922. godine. Karikatura se sastoji od dva prikaza – u donjem je dijelu bijeg grčkog pučanstva iz četvrti Fener

sl.3. Na fotografiji se nalazi srušeno zvono u dvorištu crkve u Istanbulu, koje promatraču također daje naslutiti o tragičnim događajima.

sl.4. Prikaz tenka u Solunu s televizijskim tornjem u pozadini ukazuje na dvije činjenice – televizijski toranj simbolizira modernizaciju i brzu industrijalizaciju grada od početka 60-ih godina 20.stoljeća.

sl.5. Izjava Emila Göttisa u kombinaciji s pomalo nostalgичnim prikazom centralnih ulica četvrti Pera / Beyoğlu u Istanbulu i poznatom solunskom promenadom s bijelim tornjem.

sl.6. Fotomontaža prikazana na izložbi prikazuje bijeli toranj (*Iefkos pyrgos / bezyazkule / torre bianca*) na promenadi. Različiti vremenski slojevi ove građevine simboliziraju različite etničke i kulturne perspektive sjećanja na njezino značenje.

/ Fanari u Konstantinopolu, simboliziran skupinom ljudi koje vodi pop, dok se u daljini nazire crkveni toranj (što upućuje na katoličku vjeru Grka). Gornji dio karikature prikazuje trijumfalan ulazak Turaka u Istanbul, simboliziran lampionima kao izrazom veselja i sreće, zastavom s polumjesecom i zvijezdom (simbolom Turske), te siluetom s dva minareta u pozadini. Dok je za jedan narod izgnanstvo značilo tragičan gubitak doma, drugi je slavio osvajanje.

Treće razdoblje: Ugnjetavanje i uništenje (od ranih 1950-ih do približno 1980.)

Oh, kamo sreće da nisam živio da ovo ne vidim! (Oh, hätt ich nie gelebt, um das zu schauen!)

Navedeni citat preuzet je iz djela Friedricha Schillera Wilhelm Tell, koji upućuje na traumatične događaje i vrijeme krize. Na fotografiji (sl. 4.) vidi se srušeno zvono u dvorištu crkve u Istanbulu, koje promatraču također daje naslutiti o tragičnim događajima. Zvono je simbol kršćanstva, odnosno u ovom primjeru simbolizira grčko stanovništvo u Istanbulu kojemu je 1955. godine učinjena velika nepravda. Oboreno na tlo, upućuje na nepostojanje grčkog stanovništva u Istanbulu. Značenje zvona možemo povezati s razvojem ksenofobije u Istanbulu od ranih 1950-ih godina, za vrijeme premijera Adnana Menderesa, kada su počeli napadi na nemuslimansko stanovništvo, te nastavkom takve politike protjerivanjem Grka 1964. i diskriminacijskim mjerama protiv grčkog stanovništva u Istanbulu 1974. zbog razvoja događaja na Cipru. S obzirom na to da zvono nezamiječeno leži na tlu, simbolizira i proces dugoročne promjene – demografsku izmjenu unutar stanovništva Istanbula, koja je počela iseljavanjem Grka i useljavanjem muslimanskog stanovništva iz Anatolije, što je prouzročilo ruralizaciju Istanbula.

Prikaz tenka u Solunu (sl.5.) s televizijskim tornjem u pozadini upućuje na dvije činjenice – televizijski toranj simbolizira modernizaciju i brzu industrijalizaciju grada od početka 1960-ih godina. Tenk u sredini fotografije označava snagu i odlučnost Soluna da kao egejska metropola, slično Berlinu ili Beču, bude granični bastion u hladnom ratu. No tenk simbolizira i razdoblje između građanskog rata 1950. i otpora protiv terora režima vojne hunte do njezina pada 1970. godine. Na kraju, tenk simbolizira i ugled Soluna kao grada političkih ekstrema.

Četvrto razdoblje: Globalizacija i nostalgичnost (od 1980. do danas)

Povijesna prava su u pravilu povijesna nepravda. (Historische Anrechte sind gewöhnlich historische Unrechte.)

Izjava Emila Göttisa, u kombinaciji s pomalo nostalgичnim prikazom glavnih ulica četvrti Pera / Beyoğlu u Istanbulu i poznatom solunskom promenadom s bijelim tornjem (sl.6.), karakteriziraju problematično postupanje tih gradova prema svojoj multikulturalnoj prošlosti.

Od 1980. Istanbul se iznova vraća na europsku scenu otvarajući svoje tržište prema Zapadu, pokazujući time svoj identitet svjetskoga grada (global city). Budućnost će pokazati hoće li u perspektivi ulaska Turske u Europsku uniju

Istanbul ponovno u jednakoj mjeri oživjeti svoje transnacionalne odnose prema Europi, posebice prema jugoistočnom dijelu. Solun je kao glavni grad grčke regije Makedonije već osamdesetih godina prošlog stoljeća bio središte planova za stvaranje suvremenoga grčkog identiteta, čiji je sastavni dio antička Makedonija. Grci su ulagali velike napore kako bi se naziv Makedonija rabio isključivo u grčke svrhe.

Kada je Solun 1997. godine proglašen europskim glavnim gradom kulture, činilo se da će biti poduzeti potrebne akcije da se jednostrana grčka perspektiva zamijeni multikulturalnim pogledom na Solun, čija je jedna od glavnih (i jedinstvenih) značajki višestoljetno multietničko i višereligijsko supostojanje. Ta se multikulturalna tradicija trebala posebno istaknuti kao najznačajnija razlika u usporedbi s prijestolnicom Atenom, no ti planovi nisu uspjeli, što je doživjelo ozbiljne kritike iz intelektualnog miljea.

Fotomontaža prikazana na izložbi (sl.7.) predočuje bijeli toranj (*lefkos pyrgos/bezyazkule/torre bianca*) na promenadi. Različiti vremenski slojevi te građevine simboliziraju različite etničke i kulturne perspektive sjećanja na njezino značenje. S grčke točke gledišta bizantski temelji tornja učvršćuju helenistički kontinuitet toga egejskoga lučkoga grada. U turskoj percepciji ta građevina simbolizira izlazak svih Muslimana s Balkana na hodočašće u Meku i Medinu, ali i vrata prema kršćanskom Zapadu.

Za Južne Slavene, tj. za Srbe i Bugare, a kasnije i za Makedonce, *Bela kula* simbol je političkog prava na regiju Makedoniju, uključujući i Solun kao povijesni glavni grad. No u toj su kuli, koja je na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće služila kao zatvor, bile zarobljene najmilitantnije osobe iz rivalskih nacionalnih pokreta na Balkanu.

Uz ograničenja koja je nametnulo mjesto izlaganja, prostor knjižnice zahtijeva i tišinu te stoga nije bilo moguće upotrijebiti audiomaterijal koji bi popratio izložbu. Ono što je bilo moguće napraviti jest usmjereno osvjetljenje (tzv. *spot light*), koje je preuzeto s kazališne pozornice, a poslužilo je za to da se određeni predmeti unutar vitrina više ili manje naglase. Jedino *istupanje* u prostor bilo je postavljanje bista povijesnih osoba Sultana Abdülhamida II., Kemala paše Atatürka, Pavlosa Melasa, te lika iz književnosti Nasreddina Hoce, uz prikaz neizostavnog magarca kao njegova vjernog pratitelja.

Sultan Abdülhamid II. (1876. – 1909.) primjer je vladara koji je tehnološki napredak i modernizaciju zemlje spojio s konzervativnim načinom života, te su se za njegove vladavine pojačale veze sa Zapadom. Godine 1876. uveo je Ustav. Bio je veliki mecena fotografije, koja se u tom razdoblju snažno razvila, a on se fotografijama, koje su od umjetničkih sve više postajale fotografije dokumentacijskog tipa, koristio za propagandne svrhe. Posljedica problema u državi, uzrokovanih lošom vanjskom politikom, bio je pokret *Mladih Turaka*, u kojemu će se pojaviti Mustafa Kemal, budući Atatürk.

Simbolično obilježavanje biste Atatürka izvedeno je postavljanjem kravate, koja označava njegovu politiku usmjerenu prema modernizaciji i otvaranju Turske zapadnom načinu života, ukidanju nošenja feredže i fesa, koje zamjenjuje kravata kao simbol zapadne civilizacije. Bio je prvi premijer Republike Turske, osnovane 1923. godine, te veliki reformator (ukidanje sultanata i kalifata, zatvaranje harema i ukidanje poligamije, ravnopravnost i pravo glasa za žene, reforma školstva). U njegovo vrijeme poboljšali su se grčko-turski odnosi. Središnju ulogu u izložbi ima figura Nasreddina Hoce, lika iz književnosti. U svojim anegdotama on pokušava posredovati između dvije ili više konfliktnih osoba, često spominjući tabue, npr. krivnju vladajućih ili socijalnu kritiku. Uz pomoć humora nudi pomoć ili rješenje teških situacija kakve se često pojavljuju u multikulturalnim društvima. Na izložbi je Nasreddin Hoca personifikacija naziva izložbe, a istodobno ima ulogu pripovjedača. Na otvorenju izložbe angažiran je glumac, koji je interpretirao priče vezane za Nasreddina Hocu, čime je ostvarena njegova uloga pripovjedača. Ono što je još bilo moguće učiniti da se izložba u takvim skromnim uvjetima unaprijedi, bilo bi angažiranje vodstva, što je ipak ostalo samo na razini ideje.

Sljedeća anegdota N. Hoce, predstavljena kao dio izložbenog materijala, vrlo slikovito prikazuje odnos između Grčke, Turske i Europske unije.

Hoca je sudac. Dolazi mu tužitelj i objašnjava mu svoj slučaj. Potom ga pita: "Ja sam u pravu, zar ne?" Hoca odgovori: "U pravu si." Nedugo zatim Hoci dolazi optuženik i prikazuje mu slučaj s njegove točke gledišta. Hoca ponovo odgovara: "Ti si u pravu."

Hoceina žena, koja je sve slušala, reče Hoci: "Obojici si rekao da su u pravu, no ne mogu obojica biti u pravu. Ili je u pravu jedan, ili drugi." Hoca na to odgovori: "Draga ženo, i ti si u pravu..."

Anegdota je također odabrana kako bi metaforički prikazala politizirane Grke i Turke, koji krivnju zbog određenih događaja poput emigracije i diskriminacije prebacuju jedni na druge. Lik Nasreddina Hoce popularan je na vrlo širokom geografskom prostoru – čak od područja Maroka pa sve do Indije.

Kako bi se posjetiteljima što bolje približila specifična kultura i međusobni odnos suprotstavljenih zajednica, na ulazu u prostor gdje se održavala izložba dijelio se *rahat lokum*, slastica tipična za tursku i grčku tradiciju. Tom gestom

sl.7. Biste Sultana Abdülhamida II, Kemala paše Atatürka, Pavlosa Melasa i Nasreddina Hoce

sl.8. Bista Nasredinna Hoce i njegovog magarca

sl.9. Bista Kemala paše Atatürka

posjetitelji su upoznati s dvojnim podrijetlom te slastice, koja je jedan od simbola svih zajedničkih elemenata što ih imaju grčko i tursko naslijeđe, no umjesto da ti elementi budu poveznice, oni unose razdor među zajednicama.

Uz sva ograničenja pri realizaciji, takvi projekti imaju neprocjenjivu važnost za stručno iskustvo budućih muzealaca, ali i za međunarodnu kulturnu suradnju. Zato bi se trebalo zalagati da takvi primjeri postanu više praksa nego iznimka.

Primljeno: 3. srpnja 2008.

LITERATURA

1. Tischler, Ulrike: *Fesztgefahren Aus dem Istanbul und Saloniker Alltag*; katalog izložbe 19. siječnja - 10. ožujka 2007., Graz, 2007.; prijevod kataloga: Mario Jurić

THE GRAZ-ZAGREB MUSEOLOGICAL MEETING

A COOPERATIVE PROJECT AMONG CROATIAN AND AUSTRIAN STUDENTS RESULTED IN A SUCCESSFUL EXHIBITION

The joint Austrian-Croatian research project in which Austrian history students led by Dr Ulrike Tischler, teacher at the Institute for the History of SEE at the Karl-Franzens University in Graz, and students of museology of the Faculty of Philosophy in Zagreb, guest lecturer Nikola Albaneže, resulted in a successful exhibition entitled FEZTgefahren (Complications from the Everyday Life of Istanbul and Salonika). The exhibition presents the particular features of the interrelations of Greeks and Turks, as in Istanbul, so in Salonika, relations that are reflected in the everyday life of these cities and their inhabitants. If we recall their joint history, it is not necessary to raise many associations to recall the intercultural connections of the cities of the CE cultural setting, such as Graz, Vienna or Zagreb. Over the course of time this linkage has weakened because of many changes, and exchanges of culture have weakened. The project is very important from the point of view of the practical application of museological knowledge that the students acquire during their museological course at the Faculty of Philosophy. On this occasion, most of the students took part in the preparation of an exhibition for the first time and put into practice the knowledge that they had internalised in lectures during the term as part of the department of Museum Exhibitions.